

Palu Çarşıbaşı Hamamı

Elazığ Müzesi eski müdirelerinden Ferhan Memişoğlu'nun 1977 yılında yayımladığı Elazığ Kılavuzu, oldukça dar kapsamlı ve çok genel özellikleri ile birlikte il sınırları dahilinde bulunan kültür varlıklarının tanıtımını yapmaya yönelik bir yayın olup, bu kapsam içinde Palu'da yer alan yapılardan Çarşıbaşı Hamamı, sadece "Hamam" başlığı altında çok kısa bir şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır.¹

İngiliz Mimar Thomas Alain Sinclair, 1989 yılında yayımlanan *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey* adlı kitabının 3. cildi içinde, Elazığ bölge geneli ile birlikte Palu başlığı altında değerlendirdiği birkaç yapıdan biri olan Çarşıbaşı Hamamı'nı, isimsiz olarak "Hamam" başlığı altında değerlendirir. Sinclair'in yaptığı değerlendirmeye göre yapı 1659/60 yılında yapılmıştır.²

Lütfi Parlak'ın 2003 yılı baskılı *Yukarı Fırat'ta Tarihi Eserler* adlı kitabında, Ağırlıklı olarak Elazığ olmak üzere Tunceli ve Malatya'da bulunan kültür varlıkları ile ilgili bir derleme çalışması yapılmış olup, bu kapsam içinde Çarşıbaşı Hamamı, "Eski Palu Hamamı" adı altında değerlendirmeye alınmış ve Osmanlı Dönemi hamamı olarak değerlendirilmiştir.³

2004 yılında basılan Süleyman Yapıcı'nın *Palu (Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı)* adlı kitabı, Palu özelinde yapılmış ilk ve tek yayın olup, Palu'nun tarihçesi, kültürel özellikleri, tarihsel süreçteki idari ve sosyal yapısı ile birlikte, özellikle Eski Palu yerleşiminde bulunan kültür varlıklarının tanıtıldığı bölümde, ayrı bir başlık olarak değerlendirilmese de, Hamamlar başlığı altında Çarşıbaşı Hamamı'na da yer verilerek, yapının kısa bir değerlendirilmesi yapılmış ve bugün kayıp olan kitabesinden yola çıkılarak 1619 yılına tarihlendirilmiştir.⁴

YAPI BANİSİ VE İSİMLENDİRME

Yapının adı ile ilişkilendirilecek bir banisi, ya da bu bilgiyi verecek herhangi bir kayıt ve kitabe verisi bulunmadığından, yapı banisi adına ulaşılamamaktadır.

Yapının bugün kullanılan "Çarşıbaşı Hamamı" adı, bulunduğu mahalle adıyla ilişkili olup, olasılıkla orijinalinde farklı bir isimle anılmaktaydı. XIX. yüzyıl Diyarbakır Salnameleri'nde de yapı adına ilişkin bilgi bulunmaz,⁵

Kimi kaynaklarda ise, yapı adından çok yerleşim alanı ve yıpranmışlığı ile ilişkili olarak "Eski Palu Hamamı"⁶ ya da sadece "Hamam"⁷ isimlendirmesi yapılmaktadır.

TARİHLENDİRME

Genel mimari özellikleri açısından Osmanlı Dönemi eseri olduğunu açıkça gösterse de ve bu konuda görüş birliğine varılsa da,⁸ kesin tarihlleme konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Palu hakkında çok ciddi ve kapsamlı araştırmalar yapan Süleyman Yapıcı, günümüze ulaşmayan ancak arşiv fotoğrafı olarak sunduğu bir kitabeden yola çıkarak yapıyı, H. 1070 / M. 1659/60 yılına tarihlendirmektedir.⁹

Kitabe resmini sunmasa da, kapı üstündeki kitabesinden yola çıkarak ve kitabeyi yerinde gören Ferhan Memişoğlu'da, yapıyı sadece hicri tarihini vererek 1070 yılına tarihlendirmektedir.¹⁰ Anadolu genelinde birçok alanı dolaşp, çok çeşitli yapılar hakkında çalışan Thomas Alain Sinclair ise, Memişoğlu'nun aksine kitabe yer alan hicri tarihin bu defa sadece miladi karşılığı olan 1659/60 tarihini verir.¹¹ Sinclair'in verdiği tarihin kitabeden okunmasından yola çıkarak, yazarın eser üzerinde çalışma yaptığı 1982 yılında, bugün kayıp olan kitabe henüz yapı üzerinde durmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Çarşıbaşı Hamamı Eski ve Yeni Hali / Foto: S. Yapıcı Arşivi

Sonuç olarak, ister yapının yapımını belirten kitabenin hicri tarihi, ister miladi karşılığı verilmiş olsun, özellikle kitabeyi yerinde gördüğü anlaşılan Memişoğlu ve Sinclair'in verdiği bilgiler ve Yapıcı'nın verdiği fotoğraftaki kitabe tarihinden yola çıkılarak, Çarşıbaşı Hamamı'nın H. 1070 / M. 1659/60 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

PLAN TANIMI

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan hamam; soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümleri ile su deposundan oluşmuş olup, Çarşıbaşı Mahallesi'nde ana yolun kuzeyinde, Palu Kalesi eteğinde yer alır. Kuzey yönde kale yamacına yaslanmış olan hamam, genel olarak sağlam olmakla birlikte özellikle güney yönde giriş kapısının ayrıntılarını büyük oranda kaybetmiştir. Sıcaklık güney eksende eyvan ortasındaki duvar yıkıntısı dışında, yapı genel olarak sağlam durumda bulunmaktadır.

En batıda yer alan soğukluk ya da diğer adıyla soyunmalık bölümü, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, güney yönde girişten hemen sonra oluşturulan ve bir ara duvarla bölünen danışma/emanet biriminden sonra kare bir plana sahip olmakta, bu birimin doğu boşluğu nedeniyle, sıcaklığın da güneydoğu köşesinde bir eyvan oluşmaktadır. Soğukluğun güney yönündeki bu düzenlemenin aksine diğer cepheler oldukça hareketsiz durmaktadır. Kuzey eksendeki ve batı cephenin kuzey

köşesine yakın alanda nişler bulunurken, doğu duvarda kubbe ekseninden hafif kuzeye kaymış alanda ise, ılık-

Çarşıbaşı Hamamı ılıklik Bölümü / Foto: E. Daniğ Arşivi

lık bölümüne açılan kemerli bir kapı açıklığı bulunur.

Kuzey-güney doğrultusunda oldukça dar tutulmuş dikdörtgen planlı ılıklik bölümü, kendi içinde üç birime ayrılmış görünmektedir. Kuzey yönde soğukluğa açılan kapıdan başlayan beşik tonozlu ve iki katlı bölümün üst kat işlevi bilinmese de, kuzeybatı köşede oluşturulan su deposuna ulaşım ve farklı malzemelerin depolandığı yer olarak tasarlanabilir. Bu alanda ayrıca kuzey batı köşede bir de niş bulunmaktadır. Alt katı ise, olasılıklı olarak traşlık olarak kullanılmış olmalıdır.

Ilıklığın güney yönünde yer alan ve doğu duvardan batıya yönelen ancak, batı duvara ulaşmayan bir ara duvarla şekillenen bu bölümün, tuvalet olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. Ayrışan bu iki alanın işlevleri konusunda taban dolgusu nedeniyle bir veri görülmesi de, tuvalet olarak tasarlanan alanın batı duvarında küçük bir niş yuvası, güney duvarında üst seviyede ise pencere açıklığı görülür.

Kuzey ve güneydeki birimler arasında kalan daha geniş bölüm, soğukluk ve sıcaklık arasındaki geçişi sağlarken, sıcaklığa girmeden ya da gerekirse soğukluğa geçmeden, hamam hizmeti alanların dinlenmesini ve soğuk-sıcak arasındaki ani geçişin engellendiği bir dinlenme alanı olarak da düşünülmelidir. İşte bu alanın doğu ekseninde yer alan kemerli bir açıklıktan, sıcaklık bölümünün batı eyvanına girilir.

Merkezde yer alan kare mekânın dört ana yönünde oluşturulan ve yine kare planlı dört eyvan

Çarşıbaşı Hamamı Traşlık Kısmı ve ılıklik Bölümü Kubbesi / Foto: E. Daniğ Arşivi

Çarşıbaşı Hamamı Sıcaklık Bölümü / Foto: E. Danık Arşivi

ile bu eyvanların köşe noktalarında ara eksenlerde yer alan köşe noktalarından girilen kare planlı dört halvetli sıcaklık bölümü, bütün olarak kare planlı bir bölümdür. Tüm cephe duvarları kapalı olan sıcaklığın batı eyvan merkezinde, ılıkılık ile irtibatlı kapı açıklığı dışında, doğu eyvanın merkezinde yer alan kemerli bir pencere açıklığı, su deposuna açılır.

Hamamın doğu cephesinde yer alan, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan su deposunun, sıcaklık ile ilişkili penceresi dışında diğer tüm cepheleri sağır tutulmuştur.

Sıcaklık bölümünün hemen girişinde yer alan danışma/emanet bölümü doğu batı doğrultusunda sivri beşik tonozla örtülü iken; soğukluk ile güney cephe arasında aynı paralellikte oturtulan ara duvardan sonraki kare bölüm, sekizgen kasnak üstüne oturmuş trompla geçilen içten ve dıştan kubbe ile örtülüdür. Kubbenin merkezinde bırakılan boşluk üstünde ise, altıgen bir fenerlik yer alır. Soğukluğun güneydoğu köşesinde yer alan eyvan ise, kuzey güney doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür.

Ilıkılık bölümü kuzey güney doğrultusunda sivri beşik tonozla örtülü olup, aynı örtü sistemi yine aynı doğrultuda, hamamın en doğusunda yer alan su deposunda da uygulanmıştır. Buna karşın, sıcaklık bölümünün merkez ile ana ve ara eksenlerinde yer alan eyvan ve halvetlerden oluşan dokuz birim de pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Bu kubbelerden merkezde yer alanı daha geniş ve yüksek tutulmuşsa da, tüm kubbelerde aydınlatma amaçlı olarak fil gözleri yer almaktadır.

KİTABELER

Yapıdan günümüze ulaşan herhangi bir kitabe bulunmasa da, gerek kimi kaynaklarda tarihlendirme için esas alınan kitabe varlığı¹² ve gerekse bir kaynakta bu kitabenin arşiv fotoğrafının verilmiş olması,¹³ yapının giriş kapısı üstünde en

azından 1980'li yıllara kadar varlığını koruyan bir yapım kitabesi olduğunu göstermektedir.

Ancak, ne bu kitabeden yola çıkarak yapım tarihini verenler kitabenin tüm metnini vermemektedirler, ne de arşiv fotoğrafından kitabe okunabilmektedir. Kitabenin varlığını gösteren arşiv fotoğrafı üzerinde yapılan inceleme, kitabenin tek taş blok üzerinde iki satır olarak yazıldığını göstermekteyse de, kitabe okunamamaktadır.

MALZEME-TEKNİK

Dış cephesinde ağırlıklı olarak kaba yonu taş ve moloz taş ağırlığı hissedilen yapı beden duvarları, yaklaşık olarak iç mekânlarda da aynı görüntüyü vermektedir. Bu durumda yapının kaba yonu ve moloz taş arası yine moloz taş dolgu tekniğinde inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bu genellemeyi bozmaya çalışan giriş kapısındaki portal görüntüsü, arşiv fotoğraflarında kesme taş ağırlıklı olarak görülse de, günümüze ulaşmamıştır.

İç mekânlarda gerek kapılarda köşeler oluşturulurken, gerekse kubbeleri taşıyan kemerlerde ve pencereler ile nişlerin köşelerinde düzgün kesme taş malzemenin kullanıldığı görülür. Tüm bölümlerdeki örtü sistemlerini oluşturan tonozlar ve kubbeler ile kubbeye geçiş sistemlerinde ise, istisnasız olarak tuğla malzeme kullanılmıştır.

Çarşıbaşı Hamamı Kitabesi / Foto: S. Yapıcı Arşivi

SÜSLEME

Yapının günümüze ulaşan şekli içinde, belirgin bir süsleme elemanına rastlanılmamakla birlikte, bir dönem var olduğu arşiv fotoğraflarından görülen, portalin iki yanındaki yonca yaprağı şeklindeki pencere düzenlemesi, tek süsleme kaygısı olarak görülebilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yapının tarihlendirilmesi konusunda genel olarak bir sorun bulunmamakta olup, bir dönem var olan kitabesinin yardımı ile H. 1070 / M. 1659/60 yılında yapıldığı bilinmektedir.

Bugün özellikle en çok tahribatın görüldüğü alan olan giriş kapısı ve girişi oluşturan mekânların asli şekli ve kullanım amacı en çok tartışılabilir alanlardan birisidir. Soyunmalık güney ekseninde yer alan giriş, hafif dışa taşkın bir taç kapı şeklinde düzenlenmiş, her iki yanında dışta yonca yaprağı ya da üç merkezli kemere sahip bulunan pencereler görülmekte, kapının üstünde ise yapım kitabesi yer almaktadır. Tüm bu anlatımların görülebildiği arşiv fotoğraflarının aksine, günümüze bu düzenlemelerin hemen hiçbiri ulaşmamıştır. Girişten hemen sonra batı yönde oluşturulan danışmanın iç mekân sorunu çok net olmamakla birlikte, soyunmalık zemininden daha yüksek koddan tutulmuş olarak görülmekteyse de, bu yükseklik farkının gerçekte moloz yığın nedeniyle olup olmadığı, ancak bir sondaj kazısı ile anlaşılabilir.

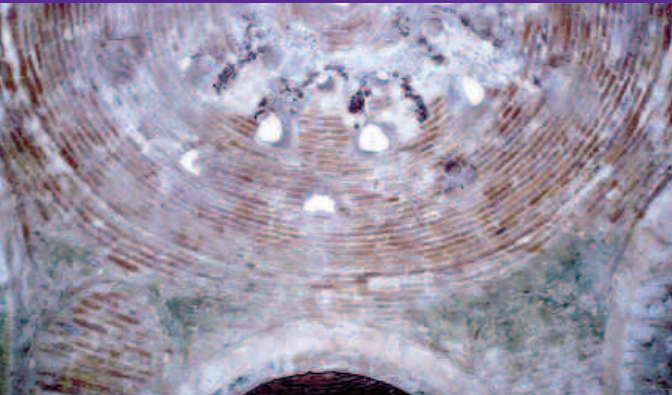
Hamamın çalıştığı günleri hatırlayan Palulu yaşlı görgü tanıklarına göre; Giriş kapısı tahtadan çift kanatlı ve üst kısmı yarım ay pencereli. taban kesilmiş ve biçme taş döşeliydi. Ilıklık dediğimiz birinci bölüm: ilk giriş kısmı dışardan düz, içeriye doğru sahanlık ve sahanlıktan bir basamakla ılıklik bölümüne inilirdi. Ilıklık bölümünün ortasında küçük bir havuz ve küçük bir şadırvan vardı. Girişte sağ köşe güneyde kapıya doğru duvarı olmayan hamamı işleten kişinin odası ve

bitişğinde bir soyunma odası, Ilıklığın sağ doğu tarafında iki adet, karşı kuzey duvarında dört adet ve sol batı duvarında ise üç adet soyunma odaları vardı. . Hamamcı ve ve soyunma odalarının duvarları ahşap, içerisi görünmeyecek yükseklikte ve üstü açıktı. Soyunma odalarının içinde sedirli dinlenme alanı, sahanlıktan ve merdivenlerden sonra sol duvar boyunca sedirli dinlenme alanı, sedirlerde minderler ile yastıklar mevcuttu. Soyunma odalarında askılıklar var.

Bir diğer sorun, ılıklik bölümünde kuzey ve güney yöndeki mekânların işlevinin ne olduğu şeklinde olsa da, kuzey yönde ikiye bölünen bu mekanın üst katından doldurma yapılabilen su deposu veya görgü tanıklarının ifadesine göre havlu ve peştemallerin muhafaza edildiği yer, alt kat ise tıraşlık amaçlı kullanılabileceği varsayıldığından, kuzey mekanın tıraşlık güney mekanın ise tuvalet olabileceği varsayılmıştır. Ancak her iki mekânda yer alması gereken su giderleri ve tuvalet alanında yer alması gereken kanalizasyon gideri, moloz dolgu nedeniyle görülmemektedir. Anadolu hamam mimarisinde genel olarak tuvalet ve tıraşlıkların ılıklikta bulunması, bu iki mekânın işlevleri konusundaki görüşlerimizi doğrulamaktadır.

Sıcaklık mekânında dört eyvan ve dört halvet uygulaması, XII. yüzyıldan itibaren uygulanmış olup, Osmanlı'nın sonuna kadar kullanılmış bir plan tipleridir. Bu uygulamanın örnekleri arasında, Kars Ani Menüçehr Hamamı (1215), Mardin Sitti Radviyye Hamamı (1184-85), Sivas Divriği Bekir Çavuş Hamamı (1228), Konya Sahib Ata (Sultan) Hamamı (1258-1279), Tokat Pervane Hamamı (1275), Mardin Yenikapı Hamamı (1258-1285), Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı (1295-96),¹⁴ Kayseri Hunat Hamamı erkekler kısmı (XIII. yy),¹⁵ Urfa Suruç ilçesi Mahmut Paşa Hamamı (1573-74 öncesi), Halfeti İlçesi Latifzade Hamamı (1893-94),¹⁶ Karaman Süleyman Bey Hamamı (1370),¹⁷ Bitlis Hüseyin Paşa Hamamı (1571),¹⁸ Artvin Çarşı (Şehir) Hamamı (XVIII. yy),¹⁹ Bursa Küçükumla Köyü I Nolu (Arap) Hamamı (tarihsiz), İznik Hacı Hamza (II. Murat) Hamamı (XV-XVI. yy),²⁰ Amasya Kara Mustafa Paşa Hamamı (1678), Ankara Eynebey Hamamı (XV. yy), Antalya Çifte Hamam (tarihsiz), Antalya Elmalı ilçesi Bey Hamamı (XVI. yy), Aydın Gümrük Önü (Çifte) Hamamı²¹ İzmir Yeşildirek Hamamı (XVII. yy),²² Bursa Nalıncılar Hamamı (1572 öncesi)²³ sayılabilir.

Sıcaklıkların şekillerinden yola çıkılarak yapılan hamam tipolojisinde, Semavi Eyice tarafından yapılan altılı grup içinde, “Haçvari Dört

Çarşıbaşı Hamamı Sıcaklık Bölümü Kubbesi/ Foto: E. Danık Arşivi

Eyvanlı, Köşe Hücreli Tip” olarak belirtilen²⁴ bu tipten kendi içinde farklı şekilleri bulunsa da, en belirgin farklılık eyvan ve halvetlerin örtü sistemine ilişkindir. Genellikle köşe halvetler kubbe ile kapatılsa da, yaygın kullanımın eyvanların tonoz ile örtülmesi şeklindedir. Oysa Çarşıbaşı Hamamı’nda halvetlerle birlikte eyvanlarda kubbe ile örtülmüştür. Bilinen tüm bu örnekler içinde, gerek eyvanları ve gerekse eyvan kolları kubbe ile kapalı benzer örnek, Artvin’de bulunan ve XVIII. yüzyılda yapıldığı belirtilen Artvin Çarşı (Şehir) Hamamı’dır.

Yine görgü tanıklarının ifadesine göre; sıcaklık bölümünde ortada göbek taşı ve üzeri biçme ve kesilmiş taş ile döşeli. Dört adet kapalı kabin ve yıkanma yeri, kabinlerde üçer adet kurnalar mevcut. Sağ ve sol duvarlarda ikişer adet kurna ve yıkanma yeri, karşılıklı kuzey ve güney duvarlarında ise birer adet kurna ve yıkanma yeri. Kurnaların tümü taştan oyulmuştur..

Hamamlarda genel olarak hangi plan tipinde olursa olsun sıcak su depolarının, sıcaklığa bağlı halvetlerle ilişkili olduğu ve genellikle bir pencere ile bağlantı sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Çarşıbaşı Hamamı sıcak su deposunun da sıcaklık birimleri ile ilişkili olarak sıcaklığın doğusunda yer alması ve doğu eyvandan pencere ile kurulan bir bağlantısı olması, beklenen bir uygulama olarak görülmektedir.

Aynı şekilde hamam mimarisinde cehennemlik ya da külhan olarak adlandırılan birimin,²⁵ genel olarak sıcak su deposunun bitişiğinde olması, yakılacak ocağın bu depoyu alttan ısıtıyor olması, Çarşıbaşı Hamamı külhanının da, doğu ya da kuzey cephenin doğu köşesinde olması gerektiğini göstermektedir. Ancak, kuzey cephedeki yamaç eğimi ve bu cephede yoğunlaşan toprak birikintisi, bu alanın külhan oluşturma amacıyla kullanılmayacağını göstermektedir. Bu durumda yapı külhanının doğuda su deposuna bitişik olması gerekir ki, bu alanda günümüzde mevcut moloz ve toprak akması nedeniyle herhangi bir ize rastlanılmamaktadır. Yapılacak bir arkeolojik sondaj ile külhanın bu yönde bulunsa bile, çok nitelikli bir şekilde günümüze ulaşacağı şüphelidir. Bir ocak ile odun-

ların yığılabileceği basit ölçekli bu birim, olasılıklı olarak kısmen yapı kodunun altında da olabilir.

Palulu yaşlı görgü tanıkları Külhan veya cehennemlik dedikleri yeri tkarif ederken külhan bölümünün hamamla kapı olarak bağlantısı yok, sadece açılır ve kapanır bir pencere mevcut. Külhan kısmının kapısı olmayıp güneyden giriş kısmı tamamen açık ve içeri girildiği zaman birkaç metre tabana doğru eğimli bir alan ve sonra odun ve yakacakların muhafaza edildiği düz bir alan. Kuzey dip duvarında cehennemlik adı verilen büyük bir ocak ve üstünde dikdörtgen bir kazan ve dışarıdan gelen su bağlantısı var.²⁶

Ayrıca, genel olarak Türk hamamlarında görülen ve soğukluk bölümünde yer alan soyunma kabinlerinin, ahşap olması nedeniyle günümüze ulaşmadığı varsayılsa da; özellikle sıcaklık bölümü merkezinde yer alan göbek taşı ile eyvan ve halvetlerde bulunan mermer kurnaların, zaman içinde yerinden sökülerek alınması dışında, olasılıkla zemin seviyesi içinde parçalarına ya da yerlerine rastlanılacağı varsayılmaktadır. Aynı olasılık içinde, soğukluk bölümünde olması olası süs amaçlı fiskiyeli havuzunda düşünülmesi gerekir.

Sonuç olarak; mükemmel bir tarihi eser olan Çarşıbaşı Hamamı bir an önce restore edilerek, Palu’da yapılacak olan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan eserlerin sergilenenebileceği bir alan olabilir.

DİĞER HAMAMLAR

a) Zeve Hamamı

Eski Palu (Zeve) da Cemşid Bey camii kuzey karşısında ana caddenin hemen altında bulunan bu hammin sadece temel duvarları ayakta olup, Cemşid Bey tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir.

b) Aşağımahalle Hamamı

Aşağımahalle’nin Kuzeydoğu alt tarafında bulunan bu hamamın kubbesi çökmüş olup duvarları halen ayakta. Yine bu hamamın Cemşid Bey tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.

Zeve (Eski Palu)
Hamamı

Aşağımahalle
Hamamı

Foto: S. Yapıcı
Arşivi

* Ankara Cumhuriyet Müze Müdürü

DİPNOTLAR

1. Bkz. Memişoğlu 1977: 43.
2. Bkz. Sinclair 1989: 122.
3. Bkz. Parlak 2003: 238-240.
4. Bkz. Yapıcı 2004: 201.
5. Bu salnamelerin Palu ile ilgili bölümleri için bkz. Yapıcı 2004: 103-134.
6. Parlak 2003: 238.
7. Memişoğlu 1977: 43; Sinclair 1989: 122.
8. Parlak 2003: 238.
9. Tarihlendirme ve kayıp kitabenin arşiv resmi için bkz. Yapıcı 2004: 201.
10. Memişoğlu 1977: 43.
11. Sinclair 1989: 122.
12. Bkz. Memişoğlu 1977: 43; Sinclair 1989: 122.
13. Arşiv fotoğrafı için bkz. Yapıcı 2004: 201.
14. Tüm bu yapılarla ilgili olarak bkz. Önge 1995: 111-130, 179-184, 229-236, 245-254, 261-273. Mardin'deki Radviyye ve

Yenikapı hamamları için ayrıca bkz. Altun 1978: 184-187.

15. Yapı ile ilgili olarak bkz. Akok 1968: 11, 12; Önge 1995: 191-208.

16. Yapılarla ilgili olarak bkz. Durukan vd. 1999: 133-135, 247-250.

17. Bkz. Aköz 2000: 110, 111.

18. Bkz. Uluçam 2002: 145, 146.

19. Bkz. Anonim 1983: 743, 744; Aytekin 1999: 239-241.

20. Yapılarla ilgili olarak bkz. Ötügen vd. 1986: 81-83, 202-204.

21. Tüm bu yapılar için bkz. Anonim 1983: 325, 326, 465, 466, 574-577, 636, 691-694.

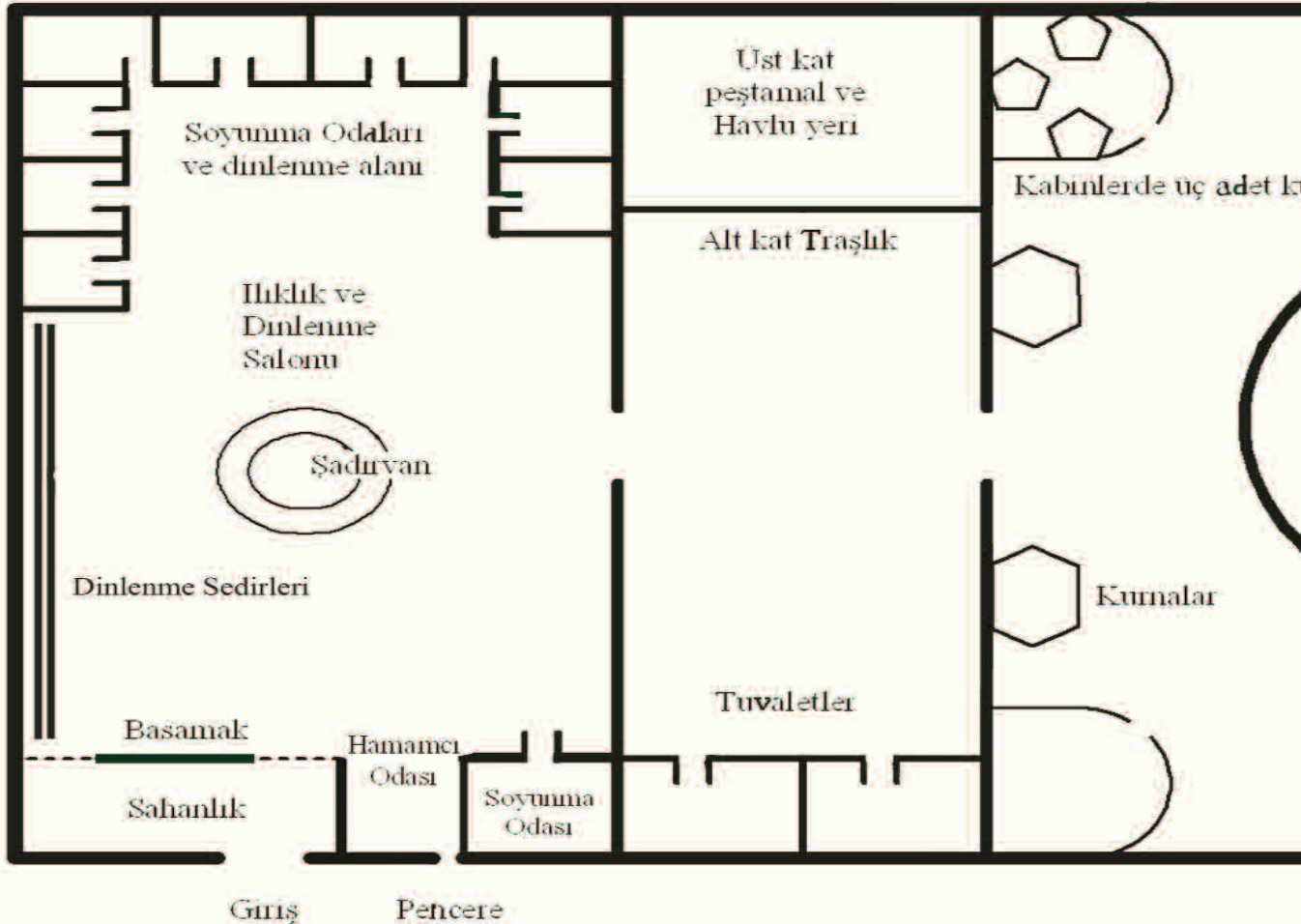
22. Bkz. Ürer 2002: 56-58.

23. Bkz. Beşbaş-Denizli 1983: 375, 376.

24. Eyice 1960: 100.

25. Hamam yapılarının küllhan bölümleri ile ilgili detay ve değerlendirme için bkz. Önge 1995: 27; Ürer 2002: 5, 6.

26. Sözlü Kaynaklar; Hasan Kaya 1929, , Ahmet Yapıcı 1934

KAYNAKLAR

Akok 1968 / Mahmut Akok, "Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesi'nin Rölövesi", *Türk Arkeoloji Dergisi XVI-I*, Ankara, s. 5-44

Aköz 2000 / Alaaddin Aköz, "Tarihi Eserler ve Evkafı", *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman, s. 93-119

Altun 1978 / Ara Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, Ankara

Anonim 1982 / Anonim, "Elazığ", *Yurt Ansiklopedisi 4*, İstanbul, s.2488-2571

Anonim 1983 / Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. I, Ankara

Aytekin 1999 / Osman Aytekin, *Ortaçağ'dan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*, Ankara, s.501-527

Beşbaş 1983 / Nermin Beşbaş-Hikmet Denizli, *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. III, Ankara

Durukan vd. 1999 / Aynur Durukan, Mustafa Akpolat, Meryem Acara, Erdal Eser, Suat Alp, Atilla Engin, Muhammet Görür, Sema Gündüz, Ceren Erel, Abdurrahman Şener, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova, İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz

Kültür Varlıkları, Ankara

Eyice 1960 / Semavi Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi 11/15*, İstanbul, s. 99-120

Köprülü 1940 / M. Fuad Köprülü, "Artukoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, s.617-625

Memişoğlu 1977 / Ferhan Memişoğlu, *Elazığ Kılavuzu*, Elazığ

Önge 1995 / Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara

Ötüken vd. 1986 / S. Yıldız Ötüken, Aynur Durukan, Hakkı Acun, Sacit Pekak, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C.IV, Ankara

Parlak 2003 / Lütfi Parlak, *Yukarı Fırat'ta Tarihi Eserler*, Elazığ

Sinclair 1989 / Thomas Alain Sinclair, *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, London

Uluçam 2002 / Abdüselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -II-*, Bitlis, Ankara

Yapıcı 2004 / Süleyman Yapıcı, *Palu (Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı)*, Ankara

